

Milan Moguš:

POVIJEST HRVATSKOGA KNJIŽEVNOGA JEZIKA

Nakladni zavod "Globus", biblioteka Posebna izdanja,
Zagreb 1993.

Povijest se jednog jezika, stoji u uvodnom dijelu ove knjige, može pratiti u dva vida. Ona može biti praćenje evolucije jezičnog ustrojstva ili gramatičke strukture, i taj vid jezične povijesti proučava historijska gramatika. No povijest jezika može pratiti i jezik kao komunikacijsko sredstvo određene sredine, i to onaj jezik koji je pohranjen u pisanim tekstovima baš te sredine i tako sačuvan. Taj vid jezične povijesti povijest je pismenoga ili književnog jezika. Povijest je pisanoga, književnog jezika šira od povijesti standardnog jezika jer obuhvaća i one pisane tekstove iste zajednice kojih jezično ustrojstvo nije bilo podvrgnuto standardizaciji.

Cjelovita historijska gramatika hrvatskog jezika još nije napisana: 1971. godine objavljen je samo jedan njezin dio (povijest vokalskog, konsonantskog i akcenatskog sustava) u knjizi Milana Moguša *Fonološki razvoj hrvatskog jezika*. Povijest se morfolgija, sintaksa i leksikologija na kroatističkim studijima u četirima hrvatskim sveučilišnim centrima i dalje predaje prema profesorskim kompilacijama i ispisima iz različitih pojedinačnih izvora.

Tako je donedavno bilo i s poviješću hrvatskog književnog jezika, dok 1991. godine nije u "nacrtu za gramatiku" Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti Milan Moguš obradio poglavlje *Povijesni pregled*

hrvatskoga književnog jezika, a potom, uzevši u obzir primjedbe i sugestije recenzentata, izdao i zasebnu knjigu *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*. Knjiga je izašla iz tiska u prosincu 1993. u biblioteci Posebna izdanja Nakladnog zavoda "Globus", a recenzirali su je akademici Radoslav Katičić i Josip Vončina.

Riječ je o cjelovitu, domišljenu i zao-kruženu djelu, te je stoga uputno izdvojiti temeljna teorijska, konceptijska i metodološka polazišta u ovoj knjizi.

1) Autohtonost i autonomnost hrvatskoga književnog jezika

Do početka sedamdesetih godina i u hrvatskoj se lingvistici određivanje književnog jezika i njegove povijesti svodilo samo na određivanje i opisivanje njegove osnove, pa se time hrvatski književni jezik ograničavao i sužavao na samo onaj književno-jezični tip kojem je u osnovici organska ijekavsko-jekavska novoštokavština. Takvim je određenjem već u polazištu hrvatski književni jezik i standardni jezik bivao vezan za povijest jedne druge sredine, a tako je bivao i s njegovim nazivom.

Stavovi i pogledi na književni jezik drugačiji od ovih formulirani su i objavljeni još 1940. u jednom članku Petra Guberine i Krune Krstića, no njihov su daljnji razvoj omele poznate okolnosti.

Velika gibanja u hrvatskom društvu koncem šezdesetih godina najavljena su i tijekom svih onih godina manifestirana pitanjima oko hrvatskog jezika. Nakon skoma hrvatskog pokreta ostala je ipak jedna važna tečevina nad kojim pobjednici više nisu mogli uspostaviti ni održati kontrolu. Naime, u kru-

govima je hrvatskih jezikoslovaca nakon 1971. godine slijedio generalni zaokret u poimanju, pa onda i u opisivanju i proučavanju hrvatskoga književnog jezika kao pojave s autohtonim i autonomnim razvojem u samom hrvatskom narodu, a iz tog je autohtonog i autonomnog razvoja potekao standardni jezik upravo za taj narod. Književni hrvatski jezik jest književni jezik za hrvatski narod upravo svojom poviješću i svojim autonomnim i neponovljivim razvojem, a po svojoj je kulturnoj i civilizacijskoj nadgradnji, oblikovanoj tijekom povijesti, postajao i postao hrvatskim standardnim jezikom. Hrvatski je književni jezik, jednako kao i hrvatski standardni jezik, određen poviješću hrvatskog naroda, i pripada toj povijesti.

Hrvatski su jezikoslovci u proteklom četvrtstoljetnom razdoblju takav stav o hrvatskom književnom i standardnom jeziku postupno razrađivali, oblikovali i zaokruživali u svojim djelima, u svom djelovanju sveučilišnih nastavnika i znanstvenika u institucijama, u svojim: istupima u javnosti kad se moralo braniti ga koliko su mogli i kako se dalo pred vlastima i u zakonskim aktima. Među djelima koja slijede takav pravac razmišljanja valja izdvojiti članke i knjige Dalibora Brozovića (*Standardni jezik iz 1970, O početku hrvatskog jezičnog standarda iz 1970, Hrvatski jezik, njegovo mjesto unutar južnoslavenskih i drugih slavenskih jezika, njegove povijesne mijene kao jezika hrvatske književnosti iz 1979*), Eduarda Hercigonje (*Srednjovjekovna književnost iz 1975, Nad iskonom hrvatske knjige iz 1983*), pokojnog Ljudevita Jonkea (*Ideološki osnovi zagrebačke filološke škole iz 1957*), Radoslava Katičića (*Opseg povijesti hrvatskog jezika iz 1971, O početku novoštokavskoga hrvatskoga jezičnog standarda iz 1978*), Josipa Vončine (*Jezični razvoj ozaljskog kruga iz 1973, Analize starih hrvatskih pisaca iz 1977, Jezičnopovijesne rasprave iz 1979*) i Zlatka

Vincea (*Putovima hrvatskoga književnog jezika iz 1978*; riječ je o opsežnoj knjizi s prvim pregledom i sistematizacijom), ali i druge koje bacaju djelomično svjetlo na isti problem. Konačno, dva djela Milana Moguš a, rasprava iz 1991. i knjiga iz 1993. iskazuju tu misao kao konzistentnu spoznaju i činjenicu oko koje nema potrebe polemizirati niti je dokumentirati ni argumentirati ničim izvan nje same, odnosno samom sobom kao činjenicom.

2) Filološko određenje povijesti književnog jezika

Hrvatski se književni jezik u knjizi Milana Moguš a obuhvaća trima odrednicama: gramatičkom strukturom, ortografijom, te leksi-kografskim i gramatičarskim djelima. Ukupni se pak korpus hrvatskoga književnog i standardnog jezika izvodi iz tekstova pisanih na terenu na kojem kroz svoju povijest živi hrvatski narod. Riječ je, dakle, o filološkom pristupu književnom jeziku motrenom unutar horizontalnih (geografskih) i vertikalnih (povijesnih) protega. Baveći se tekstovima nastalim unutar geografskih i povijesnih okvira, Milan Moguš ne promatra i ne domišlja se što u tekstovima piše, ni zašto (ne bavi se sadržajem ni okolnostima izvan teksta), nego kako je izneseno ono što u tekstovima piše (bavi se materijalom kojim su tekstovi ostvareni). Korpus tih tekstova obuhvaća ukupnost onog što je uklesano, rukom pisano i tiskano na hrvatskom tlu kroz povijest Hrvata.

Određenje bi se književnog jezika i povijesti književnog jezika u ovoj knjizi moglo sažeti otprilike ovako: književni je jezik jezik tekstova, a povijest književnog jezika jest povijest pisanih tekstova, odnosno ukupnost jezika kojim su tekstovi pisani. Slijedom toga: sveobuhvatnost djela pisanih hrvatskim jezikom čini jezik hrvatske knjige, a ukupni jezik hrvatske knjige jest povijest hrvatskog jezika.

3) Konstante u povijesti hrvatskog jezika

Iz knjige je Milana Moguš a razvidno da pisana riječ u Hrvata slijedi kroz povijest dvije stalne crte: jednu horizontalne odrednice koja se odnosi na tri jezične stilizacije, i drugu koja slijedi vertikalu standardizacije.

Hrvati su u svojim tekstovima tijekom povijesti rabili tri jezične stilizacije oslonjene na tri narječja svog jezika. To znači da je podloga hrvatskom književnom jeziku jedno, drugo ili treće narječje, ili kakva inačica njihova hibrida. No, bilo koja da je stilizacija u pitanju, uvijek je vidljiva težnja da drugi pripadnici hrvatskog naroda, koji inače rabe drugo koje narječje ili dijalekt, prepoznaju takvu stilizaciju kao svoj jezik. Hrvatski su pisci uvijek u drugoj stilizaciji mnogo toga prepoznavali kao svoj jezik i unosili to u svoje tekstove, te je tako nastajala druga konstanta kroz povijest: vertikala standardizacije.

U razdoblju od doseljenja Hrvata do 16. stoljeća u pisanim se tekstovima afirmiraju hrvatska narječja kao osnove književnog izraza: začinje se pisana polidijalektalnost. Šesnaesto stoljeće obilježeno je čakavskom i štokavskom stilizacijom u stanovitoj koine na jugu, te pojavom kajkavske koine na sjeveru hrvatskog prostora. Organska se narječja utvrđuju kao temelj pisanom jeziku. Utvrđuje se praksa po kojoj podloga književnom jeziku u Hrvata može biti svako narječje kojim oni govore.

U sedamnaestom stoljeću trodijalektalnost ostaje konstanta bez obzira na promjenjivost osnove i količinu udjela pojedinog narječja u njoj. Na taj se način hrvatski književni jezik uspostavlja kao jedan književni jezik kojega su regionalni tipovi zasnovani na trima dijalekatskim stilizacijama. U tom stoljeću jača ugled i utjecaj štokavštine, a čakavski postupno gasne kao književni izraz. Na djelu su u tom stoljeću dva standardizacijska procesa: jedan na sjeveroistoku za uspostavom kajkavske pisane

norme, i taj je kajkavski standard protkan čakavskim i štokavskim crtama, i drugi, južni, štokavski, protkan značajnom količinom čakavskih crta.

U 18. i prvoj polovini 19. stoljeća novoštokavština je stilizirana na široku prostoru od Slavonije preko Bosne do Dubrovnika i Like, te je u zamahu proces njezine standardizacije koji će u konačnici dovesti do uspostave izvanregionalne uporabne norme. Veze između štokavske i kajkavske standardizacijske djelatnosti prostorne su i vertikalne: povezuju se Slavonija, Dalmacija, Zagreb, Dubrovnik. U prvoj polovini 19. stoljeća novoštokavski se pismeni jezik sve više prihvaća kao općehrvatski, i otvara se samo pitanje koji hrvatski štokavski idiom treba preuzeti ulogu svehrvatskog standarda, a to se pitanje postavlja i nastavlja do konca 19. stoljeća u stavovima i praksi hrvatskih filoloških škola, sve do pobjede "hrvatskih vukovaca". Dvadeseto je stoljeće obilježeno nastavljanjem pisaca hrvatske književnosti na crti vlastita gledanja na jezični razvoj bez olaka odbacivanja hrvatske standardnojezične prakse i bogatstva svog jezičnog izraza. Standardni se jezik učvršćuje na novoštokavskoj ijekavskoj osnovici, ali se uključuju i izražajne mogućnosti i drugih hrvatskih narječja, ugrađivanih kroz stoljeća u pismeni jezik na hrvatskom tlu. Tako je unatoč željama i nastojanjima "hrvatskih vukovaca" hrvatski jezični standard, u skladu sa svojom tradicijom, ostao otvoren prema rječničkom bogatstvu i književnim stilizacijama nasljeđa. Vitalnošću se i konstantom hrvatske jezične tradicije pisanja na hrvatskim dijalekatskim osnovicama može u najvećoj mjeri objasniti i fenomen "dijalektalne" književnosti koji je krenuo s početkom 20. stoljeća unatoč prihvaćenu standardu, i koji je u punom zamahu i u ovo naše vrijeme.

Iva Lukežić